

ПУБЛІКАЦЫЯ

Валеры МЯНЖЫНСКИ

Пацвярджа́льны прывілей гораду Менску на Магдэбургскае права

Abstract: *Valery MIANŽYNSKI. Confirmation of the Privilege to Miensk (Minsk) city on the Magdeburg Law // METRICIANA: Dasledavanni i materyjały Metryki Vialikaha Kniastva Litouskaha. Vol. I (ATHENAEUM: Commentarii Historiae et Culturae. 1 (3) – 2001).*

Першыя прывілеі на магдэбургскае права з'явіліся на Беларусі ўжо ў канцы XIV – пачатку XY ст. (Берасце, Гародня, Слуцк). У 1499 г. прывілей на самакіраванне па нямецкаму магдэбургскаму праву атрымаў Менск. Аднак пад час пажару ў Менскім замку прывілей і іншыя «лісты» на вольнасці гораду згарэлі. Мяшчане былі вымушаны звярнуцца да вялікага князя за пацвярдженнем, у выніку атрымалі адноўлены прывілей на магдэбургскае права, датаваны 1552 г.

Прывілей захоўваецца ў складзе кнігі запісаў Метрыкі ВКЛ № 28 ў РДАСА (Ф. 389, спр. 28, арк. 115 адв. – 117 адв.) Кніга № 28 з'яўляецца копіяй канца XVI ст., прывілей таксама, арыгінал яго не збярогся.

Документ размешчаны на пяці лістах фармате 30,2 x 19 см па 29 радкоў на старонцы. Чарнілы чорна-карычневая. Напісаны разборлівым кірылічным скорапісам старабеларускага справаводства XVI ст. на паперы з вадзяным знакам Габданк (гл. малюнак). Ён і блізкія да яго знакі датуюцца 1567-1600 гг.ⁱ

Выява вадзяного знака на паперы прывілея г. Менску на Магдэбургскае права 1552 г.

У 1591 г. горад атрымаў яшчэ адзін пацвярджа́льны прывілей ад караля польскага Жыгімонта IV Ваза на магдэбургскае права з наданнем герба на гарадскую пячатку², які ўключае прывілей 1552 г.. Апошні ўпершыню апублікаваны ў 1-м томе «Актов Южной и Западной России» вядомым гісторыкам М. И. Кастанаравым³. Параўнанне тэкстаў усіх трох згаданых вышэй дакументаў дае падставу заключыць, што апошнія два з'яўляюцца рознымі спісамі першаснага прывілея г.Менску на магдэбургскае права ад 1499 г.. Па фармуляру дакументы адрозніваюцца пачатковым і заключным пратаколам. Так, публікуемы нами прывілей 1552 г., мае інвакацыю – «...Воймя Божье станся.» і арэнгу – формулу агульнага характару «Ижъ где бы вчинки людские, которые з обычаевъ християнскихъ кончаютъ се, черезъ твердость листовъ ку вечности | не приведены, могли бы потомъ с памяти людское старостью выходити.» Гэтых элементаў не ўтрымлівае другі пацвярджа́льны прывілей, надрукаваны ў АЮЗР. Затое там даецца поўная інтывуляцыя (у нас скарочана), а ў заключнай частцы фармуляра пасля звестак аб пячатцы прывілея пералік прысутных Паноў Рады – 18 асоб (у нас **адсутнічае**). Асноўная частка фармуляра абодвух дакументаў амаль ідэнтычная. Некаторыя найболыш істотныя археаграфічныя разыходжанні ў напісанні слоў адзначаны ў заувагах. Свае асаблівасці ў

пабудове фармуляра мае дакумент 1499 г.: іншая інвакацыя, пашыраная арэнга, інакш выглядае пачатак нарацыі, другія асобы інтытуляцыі і заключнай часткі пратакола.

Нягледзячы на адрозненні ў фармуляры, усе тры дакументы вельмі блізкія па зместу асноўнай часткі тэкста, дзе ідзе гаворка пра наданне магдэбургскага права. Прывілей 1499 г. можна раскладці на 19 артыкулаў. Кожны артыкул сведчыць аб асобнай вольнасці ці павіннасці, напрыклад: на вызваленне ад падвод, на важніцу і капніцу, на засяленне пустых месцаў, на выпас жывёлы, аб неабходнасці даваць штогадовы падатак – чынш карчомны на вялікага князя і інш.. Прывілей 1552 г. змяшчае 18 артыкулаў (пры публікацыі выдзелены асобнымі абзацамі). Яны ідуць у такой жа паслядоўнасці, як і ў прывілеі 1499 г.. У дакуменце адсутнічае артыкул, у якім паведамляецца пра абавязак горада плаціць вялікаму князю на Вялікдзень падатак у 60 коп грошаў. Цікава, што ў артыкуле пра мыта прывілея 1552 г. – «тежъ мыто н(а)шо менское и с промытою мають мытники н(а)ши | держати, которым коли продадимъ, во впокой подле давного о|бычая» дабаўлены слова ...“которым коли продадимъ”..., якіх няма ў прывілеі 1499 г. Другія 17 артыкулаў прывілея 1499 г. і 1552 г. адноўкавага зместу.

Пры публікацыі дакумента ўжыты наступныя археаграфічныя прыёмы: тэкст дакумента падзелены на абзацы ў адпаведнасці са зместам і фармулярам; знакі прыпрынку расстаўлены па сучасных правілах пунктуацыі; прозвішчы, імёны і геаграфічныя назвы напісаны з вялікай літары; цвёрды знак захаваны ўсюды; дата, пазначаная літарамі, передаецца арабскімі лічбамі; вынасныя літары і склады ўстаўлены ў радок і набраны курсівам; скарачэнні літар у словах узяты ў круглыя дужкі, устаўкі ад аўтара – у квадратныя дужкі; вынасная літара (паерык) у выглядзе «s» перададзена літарай «й» і набрана курсівам; літары «е» і «я», як маючыя двайную варыянтнасць, у выпадку іх графікі -- «е» і пазначаліся кропкай уверсе. Межы радкоў рукапісу пазначаны адной вертыкальнай рыскай «|», межы аркушаў дакумента паказаны дзвюма вертыкальнымі рыскамі «||». Абазначэнне нумару аркуша ў дакуменце даецца ў тэксце ў квадратных дужках курсівам. Кустоды -- першае слова наступнага аркуша, напісане ў правым ніжнім вуглу папярэдняга аркуша (на а.115 адв. - «предковъ», на а.116 адв. - «ковшемъ») -- апускаюцца. Легенда прыведзена ў канцы дакумента.

1552 г. [28 снежня]. Вільня. – Прывілей кар. поль., вял. кн. літ. Жыгімонта Аўгуста г. Менску і мяшчанам на Магдэбургскае права і на іншыя многія вольнасці, ім пацверджаныя ў сувязі са стратай у агні пры замку Менскім прывілеяў, ім здаўна нададзеных.

Прывілей мясту и всімъ мещаномъ менскімъ | на право майдэмбурскіе и на іншіе многіе вольности, | имъ поновеные, за згоренем при замъку Менскому листовъ | и привилеев на оборону и вольности, от прёдковъ его к(о)р(олевскіе) м(и)л(о)сти | имъ наданыхъ. |

Жыгімонт Августъ и далей.... |

Воймя Божье станся.

Ижъ где бы вчинки людskие, которые з обы|чаевъ християнскихъ

ко^ичаютъ се, через твердость листов ку вечности | не приведены, могли бы потомъ с памяти людское старостью выхо|дити. Аproto мы, Жикгимонт Августъ и далей, чинимъ знамени|то симъ н(а)шимъ листомъ, хто на него посмотрить або чтучи его у|слышить, нинешнимъ и напотомъ будучимъ, кому будетъ потреб | того ведати.

Били намъ чоломъ вси мещане места н(а)шого Менского | и поведели перед нами, ижъ от предковъ н(а)шихъ королей и великихъ кн(я)зей | ихъ м(и)л(о)сти надано и опатрено было тое место н(а)шо Менское через листы | и привилия их м(и)л(о)сти правомъ немецкимъ майтбарскимъ⁴, и войтовъство, | и иные многие речи были имъ тамъ наданы и вольности на листех | ихъ м(и)л(о)сти описаны, которыхъ ани завжды за тыми листы | ||| /116/ предковъ н(а)шихъ ихъ м(и)л(о)сти добровольне уживали и в праве немецкомъ водле | вставы и наданья ихъ м(и)л(о)сти ся спроводили.

Нижли тые вси листы | и привилея ихъ на оборону и вольности ихъ от предковъ н(а)шихъ имъ пода|ные в замъку н(а)шомъ Менскомъ у скованью были зложоны, то пакъ кгды | з Божьего допущеня тотъ замокъ н(а)шъ Менский недавныхъ часов згорелъ, тог|ды тые вси листы их тамъ зостали и огнемъ погорели. А они для то[о] | ни при чомъ застали и до нас, г(о)с(по)д(а)ра, в томъ ся втекли, abyxmo воли предков | н(а)шихъ иначай не одменили и знову имъ листомъ н(а)шимъ то потвердили и | вмоцнили.

А такъ, кгдъжъ они за наданьемъ предковъ н(а)ших тое вол|ности и вставы ихъ м(и)л(о)сти вживали, листы и привилья ихъ у себе мели, которые з Божьего допущеня в замку Менскомъ погорели, мы, не хоте|чи воли и постановеня предков н(а)шихъ ихъ м(и)л(о)сти иначай отменити | и тому месту и подданымъ н(а)шимъ тамошнимъ менскими, которого | тымъ знищенья и втиску уделати⁵, и хотечи за щастливого пано|ванья н(а)шого вси права и вольности християнские розширити и ихъ | прибавити, от предковъ н(а)шихъ славное памяти ихъ м(и)л(о)сти наданые | потвердити и вмоцнити, тыхъ подданыхъ н(а)шихъ мещан менскихъ | при тыхъ всихъ вольностяхъ, от королей и великихъ кн(я)зей ихъ м(и)л(о)сти имъ | наданыхъ, ихъ зоставили и тымъ листомъ н(а)шимъ зоставуемъ.

И | напервей выймуемъ тое место н(а)шо Менскъ с права литоеского и руского, которое, коли тамъ будетъ держано, у право немецкое майтбарское пе|ременяем. И на вечные ч(а)сы уставляемъ и даемъ имъ знову обычай под|лугъ того права майтбарского, зупольное ряженое⁶ и всю вставу, отдаля|ючи того места вси вставы и обычай⁷ права послолитого земъ|скаго.

Аproto подаугъ того то права майтбарского в месте выше|реченомъ Менскомъ войтовство водле первого наданья уставляем | и тымъ листомъ н(а)шимъ тое войтовство надаемъ, записуючи войто|ви нинешнимъ и всимъ, потомъ на его местъцу будучимъ, третий п(е)н(я)зъ | ото всихъ судов и вин судовых. Тежъ придаємъ к тому войтовству | ||| /116 адв./ две клетки⁸ месныхъ с платомъ ихъ, а иные клетки вси и платъ з нихъ маєть бытъ] на ратушъ⁹ ку пожитъку местскому. Такежъ придаємъ в моц войтовскую и две | корчме вольныхъ с платомъ ихъ с четырьма копами грошей.

Тежъ хочемъ, | абы вси, в томъ то речонномъ месте Менскомъ мешкаючи, на которомъ коли | местцу права того майтбарского поживали, и ему во всихъ речахъ повинъни были, | и в каждомъ деле послушни были. И тые вси люди выймуемъ, от права город|скаго и боярского отдаляемъ ихъ и вечно вызволяемъ всихъ того места лю|дей от судов и от моцѣй всихъ воевод, и панов, и старостъ, наместников, судей и всихъ | врядниковъ всего Великого кн(я)зыства Литовскаго. Такъ, ижъ перед ними, | о которыхъ кольвекъ речахъ будуть позвани, на праве не будуть | повинъни¹⁰ стояти, ани имъ отповедати, але естли з нихъ кому | будетъ чимъ виновать, маеть имъ справедливость статися передъ войтомъ ихъ, и бурмистры, и рядцы. А естли войтъ а любо бурми|стры будуть се ведети несправедливы, тогды о тую реч мают | позваны быти перед насъ самыхъ и имъ отповедати, которыхъ маєм | тымъ же правомъ судити.

Тёжъ вызволяемъ ихъ от подвод, ¹¹которыхъ и передъ тымъ послолито даивали¹¹, ино вжо напотомъ | на потребу н(а)шу земъскую подводы мают давати, коли увидять | подводный листъ, съкнетомъ¹² н(а)шимъ запечатованый.

Такежъ вы|зволяемъ ихъ от сторожи, которую ж к нашей потребе только мают | давати.

Тёжъ, кроме вилневцов, ни один купец иного места не бу|деть моцы меть инако куповати и продавати, толко под тою мерою, | в томъ листе на дому выписаною. Напервей воски штукою, або по полу|берковеску¹³, соболи, куницы и тхори по сороку, бельку и горноста8, ласицу | и норицу по полъ третяста, попел а смолу лаштомъ¹⁴. ¹⁵А то не мают | куповати в лесех, ани в борех, ани в селех, только на месте¹⁵. ¹⁶Тёжъ мают | продавати сукна¹⁶ поставомъ¹⁷, солъ лаштомъ, перец, имъбер, микда|лы¹⁸ и иные зелья простые в камен¹⁹, шафран²⁰, мушкаты, гвоздики, | кветъ мушкатовый, кгалкган²¹, цёктвар²² и иные зелья, фики²³, розынки, | || [117] ковшемъ²⁴, вино какое кольвекъ и пиво немецкое, и иное питье чужое бочкою | целою, секири²⁵, ножи и иные речи таковеские тахромъ або в тузин²⁶, железо, | олово, меđ[ь], цын[к], мосязъ²⁷ и иные речи таковеские цетнаремъ. Тые купъцы | чужие не будутъ смети под мерою меншою, ани продавати, ани куповати, | только якъ наверху выписано. А естли бы который своею смелостью ина|чей вчинил, тогды тую куплю до комори н(а)шое войтъ на насъ возметъ.

Допущаемъ тёжъ в томъ месте н(а)шомъ мети ложницу²⁸ и тёжъ капни|цу²⁹, и вес[ы] воскъ, тамъ же растопленый, печатью ихъ мают знаменова|ти, и с того вжитъки ку послолитому добруму мают заховати.

Полецаемъ такежъ войту и бурмистромъ, на тотъ час будучимъ, вси | местаца пустые в месте и вкругъ³⁰ места и поля н(а)ши կу осаженюю, | размноженюю людѣй. Нижли што пашня н(а)ша городовая, в тые поля | мещаномъ не вступоватися.

Даемъ тёжъ доброволенство | всимъ мещаномъ подле давного обычая брати дерево на будоване | домов ихъ и тёжъ на кухню в борех и в лесех за три мили около места в на|шихъ борех и в лесех и в пущахъ, окроме бортного дерева, которого жъ | рушати не смеютъ.

Такеж, где перед тымъ скотъ свой быдо | они пасывали³¹, и ныне добровольно имъ без кождого нагабаня | тамъ же паствити.

Мають тежъ збудовати лазню посполи|ту ку пожитъку месцъкому, где местько оберуть подобное. |

И тежъ на месцу годном мають справити ратушъ, под которымъ | же будутъ мети крамъницы и клетки хлебные и комору постры|галную. И тамъ же, на ратуши, мають мети бочку мерную и медницу | изъ знаменемъ местскимъ, с которых же речей вси вжитъки войтъ из бур|мистры ку месцъкой оправе ховати будут.

Мають быти в ме|сте первореченномъ дванадцать рядскихъ, которые жъ рядцы з войтом | посполито мають обирати промежку себе на каждый год дву | бурмистров, которых же руками обаполне з войтомъ поспольство | маєт ряжене быти.

Хотимъ тёжъ, ижъбы тое место н(а)шо ³²-цынши, [с] | || /117 адв./ корчмы³² в кождый год подле стародавного обычая супольна намъ | давало, по давному.

Такеж, коли положимъ серебъцизу н(а)шу великую и ма|лую по всимъ городомъ н(а)шимъ, и местомъ, и волостемъ в н(а)шомъ пан|стве Великомъ кн(я)зьстве Литовскомъ, ³³-а на тое н(а)шо место³³ мают намъ серебъцизу давати такъ ³⁴-якъ и иные³⁴ места н(а)ши без кождое вы|мовы.

Тежъ мыто н(а)шо менскoe и с промытою мають мытники н(а)ши | держати, которым коли продадимъ, во впокой подле давного о|бычая.

Такежъ ³⁵-дозволвемъ имъ ку месцъкому пожитъку³⁵ млын збу|довати на месцу подобномъ на рёцё ³⁶-на Свисочи³⁶, а второго млыну, ко | торый же ку замъку прислухаетъ, не мають опустити, ³⁷-абы плат его суполне | был³⁷.

Такежъ тому месту н(а)шому Менскому даемъ и записуемъ и дозволяемъ суполне³⁸ | тым ся правомъ майтбарскимъ суди ти и рядити, а на до все то мы боль|шое право собе заставляемъ.

А надъ всихъ тыхъ речей сведе|ства и | лепъшую мо|чность печать н(а)шу казали есмо привесити к тому н(а)шому | листу.

Писан у Вильни, под лето(о) Божъего нарож(енъя) 1552 ³⁹. |

[РДАСА, Ф. 389, вол. 1, спр. 28, арк. 115 адв. – 117 адв. Копія канца XVI ст.]

¹ Badecki K. Znaki wodne. Lwów. 1928, Nr.88; Budka W. Papierne w Polsce XVI wieku. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1971. Nr. 62; Laucevičius E. Popierius Lietuvoje XV–XVII a. Vilnius, 1967. Nr. 1040.

² Акты относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссию. СПб., 1863, Т. 1. С. 135-137 (далей АЮЗР, т. 1). Пазней абодвы пацверджальныя прывілеі былі апублікованы Д. І. Даўгяла ў «Беларускім архіве» Т. 3, Мн., 1930, № 19, с. 16—18; № 34, с. 42—47.

³ Пацверджальны прывілей 1591 г. захоўваецца ў складзе капійнай Кнігі запісаў Метрыкі ВКЛ № 77 (РДАСА, Ф. 389).

⁴ У АЮЗР, т. 1, с. 135: майтборскимъ.

⁵ У АЮЗР, т. 1, с. 135: вделати.

⁶ У АЮЗР, т. 1, с. 136: ряжене.

⁷ У АЮЗР, т. 1, с. 136: обычае.

⁸ У АЮЗР, т. 1, с. 136: клети.

⁹ У АЮЗР, т. 1, с. 136: ратушу.

¹⁰ У АЮЗР, т. 1, с. 136: винни.

-
- ¹¹⁻¹¹ У АЮЗР, т. 1, с. 136: которые давали.
- ¹² Сыкнет – пярсцёнак з пячаткай.
- ¹³ Полуберковеск – мера вагі ў пяць пудоў.
- ¹⁴ Лашт – мера вагі рэчываў (пераважна сыпучых) каля двух тон.
- ¹⁵⁻¹⁵ У АЮЗР, т. 1, с. 136: а того не мають куповати и продавати только подъ тою мерою, ани въ борежъ, только на местехъ.
- ¹⁶⁻¹⁶ У АЮЗР, т. 1, с. 136: теж продавати сукна.
- ¹⁷ Постав – вялікі кавалак або скрутак.
- ¹⁸ Микдалы – міндаль.
- ¹⁹ Камень – вагавая мера ў 36 фунтаў, або прыкладна 14,4 кг.
- ²⁰ Шафран – расліна, якая ўжывалася для фарбовання, а таксама для прыправы.
- ²¹ Кгалкган – галган - расліна, яе корань ужываўся ў якасці прыправы для ежы.
- ²² Цектвар – цытвар – лекавая расліна, від пальновых.
- ²³ У АЮЗР, т. 1, с. 136: дикги.
- ²⁴ Так у рукапісу, трэба чытаць «кошемъ». У АЮЗР, т. 1, с. 136: кошемъ.
- ²⁵ У АЮЗР, т. 1, с. 136: сокири.
- ²⁶ Тузин – 12 штук.
- ²⁷ Мосязь – латунь. У АЮЗР, т. 1, с. 136: мосендузъ.
- ²⁸ У АЮЗР, т. 1, с. 136: важницу.
- ²⁹ У АЮЗР, т. 1, с. 136: топницу.
- ³⁰ У АЮЗР, т. 1, с. 136: округ.
- ³¹ У АЮЗР, т. 1, с. 136: посыльвали.
- ³²⁻³² У АЮЗР, т. 1, с. 137: цыншъ съ корчмы.
- ³³⁻³³ Напісана іншымі чарніламі. У АЮЗР, т. 1, с. 137: ино тое нашо место.
- ³⁴⁻³⁴ У АЮЗР, т. 1, с. 137: яко и иные.
- ³⁵⁻³⁵ У АЮЗР, т. 1, с. 137: позволяемъ ку местскому пожытку.
- ³⁶⁻³⁶ У АЮЗР, т. 1, с. 137: на Свислоцы.
- ³⁷⁻³⁷ У АЮЗР, т. 1, с. 137: слова «абы плат его суполне был» адсутнічаюць.
- ³⁸ Напісана на правым полі аркуша.
- ³⁹ У АЮЗР, т. 1, с. 137 – дата поўная, перададзена словамі: «...тисеча пятьсотъ пятдесятъ второго, месяца декабря двадцать осмого дня, индикта десятого».